

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Uferdige eller likestilte demokratier?

Historiografiske refleksjoner om nordisk statsvitenskapelig kvinneforskning

Halsaa, Beatrice

Publication date:
2000

Document Version
Early version, also known as pre-print

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):
Halsaa, B. (2000). *Uferdige eller likestilte demokratier? Historiografiske refleksjoner om nordisk statsvitenskapelig kvinneforskning*. Aalborg Universitet.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

TEKST NR. 1-2001

UFERDIGE ELLER LIKESTILTE
DEMOKRATIER?
HISTORIOGRAFISKE REFLEKSJONER OM
NORDISK STATSVIDENSKAPELIG
KVINNEFORSKNING

AF
BEATRICE HALSAA

TEKST NR. 1-2001

Uferdige eller likestilte demokratier?
Historiografiske refleksjoner om nordisk statsvitenskapelig
kvinneforskning

AF
BEATRICE HALSAA

Beatrice Halsaa

Uferdige eller likestilte demokratier?

Historiografiske refleksjoner om nordisk statsvitenskapelig kvinneforskning

GEP-TEKSTSERIE NR. 1-2001

Redaktør: Ann-Dorte Christensen

Lay-out: Helle Kramer

Design: Gitte Blå

Tryk: UNI.PRINT, Aalborg Universitet, 2001

ISSN: 1397-7903

GEP-TEKSTSERIE rummer udgivelser fra Forskningsprogrammet: Køn, magt og politik. Programmet, der er finansieret af Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd, løber frem til år 2001.

GEP-TEKSTSERIE kan bestilles hos GEP sekretariatet:

Helle Kramer, Institut for Historie, Internationale Studier og Samfundsforhold, Fibigerstræde 2, 9220 Aalborg Ø, tlf.: +45 96 35 83 10, fax: +45 98 15 32 98, e-mail: hkm@i4.auc.dk, www.i4.auc.dk/gep/

Indhold

Innledning.....	5
<i>Likestilte demokratier?</i> en presentasjon i lys av <i>Det uferdige demokratiet</i>	6
Fra retoriske spørsmål til forskningsbaserte svar	7
Fra likhet til forskjell i Norden?	7
Politisk mobilisering, familie- og likestillingspolitikk.....	9
Etnisitet og det globale.....	11
Kvinneorganisering, makt og forskjell.....	11
Metodiske fornyelser	13
Refleksivitet og subjektivitet.....	13
Posisjonering og historiografi	14
Aktører og strukturer	16
Skiftende makt- og statsoppfatninger.....	18
Krympende institusjoner?	23
Avslutning	26
Referanser.....	27

Innledning¹

Hvordan har nordisk forskning om kvinner, kjønn og politikk utviklet seg fra 1970- til 1990-tallet? Nesten 20 år er gått mellom *Det uferdige demokratiet. Kvinner i nordisk politikk* (Haavio Mannila m.fl. 1983) og *Likestilte demokratier? Kjønn og politikk i Norden* (Bergqvist m.fl. 1999),⁴ og mye har skjedd på forskningsfronten. Ikke bare har en ny generasjon kommet til, slik at det er blitt flere forskere på feltet.⁵ Kunnskapsmengden har økt og det teoretiske grunnlaget har utviklet seg i samspill med internasjonal feministisk teori, inspirert blant annet av poststrukturalistiske strømninger. Det er diskusjoner om fruktbare teorier, fortolkninger og forklaringer på feltet, og uenigheter om fortolkning av vår egen forskningstradisjon. *Likestilte demokratier?* har posisjonert seg relativt tydelig i forhold til 70-tallets kvinneforskning på feltet, og frister til videre refleksjon over fagutviklingen. Intensjonen her er å bidra til debatt om nordisk statsvitenskapelig kvinneforskning.

Artikkelen starter med en presentasjon av *Likestilte demokratier?* der jeg også ser den i forhold til *Det uferdige demokratiet*. Hva er nytt og hva er videreføringer når det gjelder problemstilling(er), teoretiske perspektiver og metodevalg, konklusjoner, posisjonering og kontekst? Deretter problematiserer jeg historiografiske påstander i *Likestilte demokratier?* om aktør- og strukturperspektiv, skiftende stats- og maktoppfatninger tesen om de krympende institusjoner. Var statsvitenskapelig kvinneforskning mer pessimistisk og strukturorientert tidligere?

¹ En takk til Anna Jónasdóttir, Kari Melby og Hege Skjeie for konstruktive kommentarer!

⁴ Jeg var selv medforfatter i *Det uferdige demokratiet*. I tillegg til de to nevnte bøkene er det også publisert en tredje bok om dette tema: *Women in Nordic Politics: Closing the Gap* (Karvonen og Selle 1995). Denne har ikke sitt utspring i det nordiske kvinneforskningsmiljøet, og er derfor ikke tatt med på samme måte som de to øvrige bøkene selv om enkelte forfattere også skriver i *Likestilte demokratier?*

⁵ *Likestilte demokratier?* har bidragsytere både fra '1ste' og '2dre' generasjon kvinneforskere. Noen medforfattere i *Det uferdige demokratiet* skriver også i *Likestilte demokratier*.

⁹ Jeg bruker betegnelsen kvinneforsker/kvinneforskning (70-talls-uttrykk), kvinne- og kjønnsforsker / kvinne- og kjønnsforskning (90-talls-uttrykk) og 'kjønnsforsker' om hverandre, og uten hensyn til hvilken betegnelse forskerne selv måtte bruke.

Likestilte demokratier? i lys av Det uferdige demokratiet

Bøkene drøfter i store trekk samme tematikk. Begge er resultat av et bredt nordisk samarbeid mellom kvinneforskere,⁹ og ble støttet av Nordisk Ministerråd som også publiserte bøkene og sikret engelsk oversettelse.¹⁰ *Det uferdige demokratiet* har vært en sentral inspirasjonskilde og referanse for *Likestilte demokratier*?¹²

Likestilte demokratier? er blitt en spennende bok. Den bør bli til glede og nytte for alle som er interessert i virkningene av kvinners politiske entré, for de som har fulgt med i den internasjonalt sett oppsiktsvekkende raske økningen i kvinnerepresentasjon i Norden, og for de som er opptatt av å sammenligne land og politikk.

Boka representerer et faglig løft for å oppdatere, systematisere, utvikle og utvide kunnskapen om og konsekvenser av kvinners innpass i nordisk politikk. Det er krevende å finne pålitelige, relevante, tilstrekkelige og oppdaterte opplysninger for å sammenligne land. Når boka i tillegg har hele 11 medforfattere, må redaktørene ha stått overfor betydelige utfordringer for å utvikle noenlunde enhetlige teoretiske og metodiske grep. Jeg synes Christina Bergqvist m.fl. har lyktes langt på vei i dette. Informasjonsmengden er imidlertid overveldende, og går iblant på bekostning av oversikten og de lange linjene. "Rent språklig og begrepsmessig er det ikke alltid helt lett å holde tungen rett i munnen når man forsøker å sammenligne fem forskjellige land med fem ulike språk", skriver Bergqvist.¹³

Likestilte demokratier? er delt inn i fire relativt uavhengige deler, med hver sine temareaktører, og stoffet er organisert dels tematisk og dels geografisk. Mobilisering og rekruttering av kvinner i nordisk politikk er hovedsakelig drøftet i del 1;¹⁴ offentlig familiepolitikk - som ikke var tematisert i 1983 - er tema for del 2.¹⁵ Likestillingspolitikken institusjonalisering diskuteres i del 3,¹⁶ mens del 4 handler om kvinner på de selvstyrte øyene, dvs. Færøyene, Grønland og Åland.¹⁷ Også dette representerer en utvidelse og fornyelse i forhold til 1983-boka.

Bergqvist presenterer felles problemstillinger og overordnede, teoretiske perspektiver i innledningskapitlet: Hvilke virkninger har økt kvinneandel i politikken hatt? Er hovedinntrykket at de nordiske land er like eller at de er ulike? I hvilken retning går utviklingen? Forfatterne har ønsket å synliggjøre forskjeller mellom og innen de nordiske land, og redaktøren fremholder de mer "optimistiske og lyse" bildene av kvinners inntog i politikken som et hovedperspektiv. Av

¹⁰ *Unfinished Democracies*, Pergamon Press 1985, *Equal Democracies*, Scandinavian University Press 2000.

¹² Se Forordet.

¹³ Det er synd Nordisk Ministerråd ikke legger mer vekt på layout og register i forhold til disse bøkens anvendelig som oppslagsverk.

¹⁴ Temareaktører Ann-Dorte Christensen og Nina Raaum.

¹⁵ Christina Bergqvist er temareaktør.

¹⁶ Anette Borchorst er temareaktør.

¹⁷ Susanne Jungerstam-Mulders er temareaktør.

disse følger også en "kvinnevennlig statsoppfatning": Troen på staten som redskap for endring. 'Nye' teorier om myndiggjøring av kvinner ('empowerment-teorier') kontrasteres med 'gamle' teorier om kvinners marginalisering. Ikke minst er Harriet Holters tese om at kvinner kommer inn i krympende institusjoner gjøres til gjenstand for diskusjon (Holter 1976, 1981, 1996 a og b). Som helhet har boka fokus på kvinners kamp for å bedre sine betingelser, snarere enn på politiske vilkår som marginaliserer kvinner, og politikk betones som en relativt autonom institusjon.

De teoretiske ambisjonene er en styrke ved *Likestilte demokratier?* fordi de bidrar til å profilere boka, og dermed forhåpentligvis også til å skape interesse for feltet. Jeg kommer tilbake til det jeg betrakter som problematiske sider ved den rent historiografiske framstillingen, men la meg først si noe mer om innholdet.

Fra retorisk spørsmål til forskningsbasert svar

Likestilte demokratier? er opptatt av forholdet mellom politikkenes innhold og deltakere. Også *Det uferdige demokratiet* stilte spørsmålet: Hva skjer med innholdet når det kommer nye deltakere? I oppsummeringen fra 1983, altså før kvinner for alvor hadde gjort seg gjeldende i politikken, finner vi følgende retoriske formulering:

Medfører en øget kvinderepresentasjon og øget kvindedeltagelse automatisk noget nyt? (...) Tænk den forfærdelige situation, at kvinderepresentationen endelig steg til de magiske 50 pct. – og intet nyt skete! Det er selvfølgelig ikke et reelt spørgsmål. Det samfund, der medfører, at mænd og kvinder deler om den politiske repræsentation, er naturligvis et helt annerledes samfund end det nuværende (1983:242).

Når *Likestilte demokratier?* besvarer spørsmålet 18 år seinere har forfatterne bred dekning for sitt relativt klart svar: Flere kvinner i de politiske institusjonene bidrar til å endre politikken, både når det gjelder vilkår for politisk virksomhet og politikkenes innhold (1999:11).

Fra likhet til forskjell?

Forestillingen om en 'nordisk modell' har lenge vært livskraftig. Den ble brukt for eksempel av myndighetene i forbindelse med FNs fjerde internasjonale kvinnekonferanse i Beijing i 1995 for

²¹ Ineksene heter Gender-related Development Index (GDI) og Gender Empowerment Index (GEM), jfr. UNDE 1995, om GDI s. 76 og 80, om GEM s.84. Tallene er ikke vesentlig forskjellige i dag, og Sverige, Danmark, Finland og Norge toppe listen over kvinneandel i verdens parlamenter <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>

å poengtere et relativt sett godt utbygd likestillingsapparat og høy kvinneandel i Norden: Kvinneandelen i verdens parlament var i gjennomsnitt 10 prosent, men i Skandinavia var den nærmere 40 prosent! På to av indikatorene som rangerer verdens stater når det gjelder kvinners stilling lå Sverige, Finland, Norge og Danmark øverst på rankinglista, og underbygget forestillingen om 'en nordisk modell'.²¹

Men, som Bergqvist påpeker, gjennomsnittstall dekker over betydelige variasjoner når det gjelder politisk mobilisering, representasjon og likestillingspolitisk kurs både mellom de nordiske land og innen det enkelte land. De faktiske variasjonene 'kaster skygger' over det som ellers framstilles som det 'lyse bildet' av Norden som 'likestillingens hjemland'. Derfor må bildet nyanseres, og begrepet om "den nordiske modellen" må problematiseres. Det gjør medforfatterne i *Likestilte demokratier?* dels ved å belyse spørsmålet om Norden som enhetlig, heterogen region med nytt empirisk materiale, og dels ved bevisst å fokusere forskjeller. Tråden trekkes også tilbake til *Det uferdige demokratiet* og dens påstander om at det var "slående likheter" mellom de nordiske land når det gjaldt likestillingspolitikken institusjonalisering. Forfatterne av *Likestilte demokratier?* spør i forlengelsen av dette hvorvidt "lighedene fortsatt er slående, eller om utviklingen har gått mod øget divergens mellom landene" på dette feltet?²² Svaret er at det ikke fins "én stor fortelling" om Norden, men 'et meget varierende mønster af ligheder og forskelle i de nordiske profiler' (1999:265). Med utgangspunkt i data om kvinnerepresentasjon, familie- eller velferdspolitik, og likestillingspolitikken institusjonalisering hevder boka at de nordiske land rommer 5 forskjellige 'kjønnspolitiske profiler'! Sverige skårer høyest på alle tre dimensjoner, mens de øvrige land varierer med hensyn til hva de har oppnådd på hvert område. 5-modellkonklusjonen er uhyre interessant, sikkert overraskende for mange, og vil forhåpentligvis bli en spore både til videre forskning og til nye politiske initiativ.

Likestilte demokratier? begrunner sitt fokus på forskjeller i Norden med at tidligere forskning har overbetont likheter (1999:255). Er dette en treffende karakteristikk av forgjengeren *Det uferdige demokratiet*? Det kan se slik ut etter innledningen å dømme (1983:7), fordi innledningen slår fast at det er noe spesielt med Norden når det gjelder kvinner og politikk:

Sett utenfra er allikevel spørsmålet om hvorfor nordiske kvinners politiske deltakelse og representasjon er såpass høy det første og mest åpenbare. Som gruppe har nordiske kvinner tilsynelatende mer makt enn kvinner ellers i den vestlige verden. (1983:7)

Men ser vi teksten i *Det uferdige demokratiet* under ett er svaret mindre opplagt. Boka ser ut til å illustrere variasjoner og forskjeller mellom landene i like stor grad som *Likestilte demokratier?* Bøkene framstår ikke som radikalt ulike, også fordi *Likestilte demokratier?* flere steder illustrerer at det finnes viktige nordiske fellestrekk. Den slår for eksempel fast at kjønnsdimensjonens politiske relevans er en felles nordisk erfaring (1999: 80). Altså: det eksisterer et 'nordisk blikk', en nordisk kulturell forståelse om en vil, for at det er vesentlige forskjeller mellom kvinner og

²² s. 154 (alle sidehenvisninger er til norsk utgave).

menn når det gjelder politiske interesser. Nordiske kvinnelige velgere ønsker blant annet å bli representert av "sine egne" (1999:80). I avslutningskapitlet poengteres det felles nordiske slik:

Vi har vist, at mangfoldigheten i Nordens kønspolitiske profiler er interessant. I et bredere komparativt perspektiv mener vi dog, at fællestrækkene fortsatt vil være iøynefaldende og forskningsmessigt og politisk tankevækkende (Borchorst, Christensen og Raaum 1999: 265).

I den grad bøkene presenterer Norden forskjellig er det, slik jeg leser dem, først og fremst uttrykk for at konteksten varierer, og ikke uttrykk for substansiell faglig uenighet. Bøkene fokuserer ulike aspekter ved nordiske politiske forhold, og det er nyanser i hvordan de betoner forskjeller innen Norden og forskjeller mellom Norden og verden for øvrig. Men begge bøkene framstiller Norden med umiskjennelige felles trekk sammenlignet med land ellers i verden, selv om forskjellene mellom landene trekkes frem når poenget er å sammenligne de nordiske land innbyrdes. I spørsmålet om én nordisk modell mener jeg derfor at det ikke stor diskrepans mellom bøkene som sådan, selv om *Likestilte demokratier* har levert ny innsikt og utfordret det tradisjonelle bildet gjennom sin konklusjon om 5 forskjellige kjønnspolitiske profiler.

Oppdatering og teoriutvikling

Likestilte demokratier? bygger på et rikt empirisk materialet som danner grunnlag for en rekke faglig interessante teoretiske konstruksjoner, samtidig som den gir etterlengtet og grundig oppdatering av utviklingen etter 1983. Del 1 har for eksempel en bredt anlagt gjennomgang av kvinners politiske mobilisering via politiske partier til folkevalgte forsamlinger. Bruken av Rokkans terskelmodell for å forklare mobilisering av kvinner etter mitt skjønn er godt egnet til å strukturere stoffmengden.²⁴ I tillegg til data om politisk mobilisering etter 1983 legger den også fram forskning som nyanserer nordisk politisk historie fra begynnelsen av 1800-tallet. Og nytt materiale om de frivillige kvinneorganisasjonene som gir næring til diskusjoner om velferdsstatens utvikling.

I diskusjonen av partienes ulike strategier for å rekruttere kvinner og for å fremme kvinnerepresentasjon etablerer forfatterne et fruktbart skille mellom tradisjonelle og moderne strategier: Integrasjon av kvinner via autonome kvinneorganisasjoner i partiene på den ene siden, og integrasjon i form av kjønnskvalifisering på den andre. Forskjellen mellom landene er betydelig både med hensyn til hvilke strategier som er valgt, og hvilken vekt de er tillagt. I Sverige og Finland har partiene hatt størst preferanse for den tradisjonelle modellen, i Norge har de lagt sterk vekt på den moderne, mens partiene i Danmark og Island skiller seg ut med de svakeste integrasjonsstrategiene.

---

²⁴ De tre tersklene Rokkan opererer med er legitimering, inkorporering, representasjon og utøvende makt.

Familiepolitikken i de nordiske land, også kalt omsorgs- og velferdspolitikken, tas opp i del 2, og boka dokumenterer hvilke store politiske forandringer som har skjedd i forholdet mellom produksjon og reproduksjon. Det er blitt enklere å kombinere arbeid og familie gjennom tiltak som fødselspermisjon og ordninger for tilsyn av barn. Analyser av debatten om disse ordningene i Finland, Island og Sverige viser hvordan kvinnelige politikere har kjempet for en ny ansvarsfordeling gjennom å stille krav både til stat og fedre. Utviklingen i Norden går på dette punkt i retning større likhet mellom landene, spesielt når det gjelder modeller for fødselspermisjon: Et likestilt foreldreskap basert på en mer individuell forsørgermodell og flere rettigheter til fedre er satt på den nordiske politiske dagsorden.

Del 3 om likestillingsmaskineriene sentralt og lokalt illustrerer endringer når det gjelder likestillingspolitikkenes lover og institusjoner. Her påviser forfatterne økende divergens mellom landene når det gjelder nasjonal likestillingspolitikk. Partienes politiske profilering og kvinners politiske mobilisering framheves som utslagsgivende for variasjoner i likestillingspolitikkenes institusjonalisering, samtidig som også "mannespørsmål", kvinneforskning på feltet og politisk kultur har bidratt (1999:172forts.). Likestillingspolitikken er imidlertid blitt utvidet i samtlige land etter 1980-tallets begynnelse, de likestillingspolitiske institusjonene har fått mer makt, og lovgivningen er blitt skjerpet (1999:190). Dette er viktige endringer sammenlignet med situasjonen da *Det uferdige demokratiet* ble skrevet. Da var konklusjonen at likestillingsreglene var "vikende regler", dvs. at andre regler var viktigere og hadde forrang i tilfelle kollisjon.²⁵ Denne konklusjonen er delvis forlatt i *Likestilte demokratier*?

Diskusjonen av de kommunale likestillingsarbeideres situasjon, med data om femokratene hovedsakelig fra Sverige og Norge, er ny i forhold til *Det uferdige demokratiet*. Dette er også ett av de få stedene i boka som eksplisitt diskuterer prosesser som marginaliserer kvinner, her i form av menns motstand mot likestilling. Når det gjelder kommunal likestillingspolitikk generelt er konklusjonen motsatt av den som ble trukket på det nasjonale nivået og er følgelig mer i tråd med *Det uferdige demokratiet*:

" (...) kommunalt selvstyre og arbeidsorganisasjonenes autonomi, har forrang sammenlignet med likestillingspolitiske målsettinger" (1999:212).

Likestilte demokratier? skal ha honnør for en relativt bred presentasjon av kvinnemobilisering og likestillingspolitikk på Færøyene, Grønland og Åland – også ny tematikk sammenlignet med *Det uferdige demokratiet*. Kvinner kom relativt sent inn i politikken på øyene, kvinneandelen er fortsatt lavere enn i resten av Norden, og likestillingspolitikken ble institusjonalisert seinere enn i de øvrige nordiske land. Denne delen av boka byr også på en interessant problematisering av

²⁵ s.231

²⁸ For eksempel FNs Kvinnekonferanse i Mexico i 1975, København 1980, Nairobi 1985 og Beijing 1995; FNs Miljøkonferanse i Rio 1992; Menneskerettighetskonferanse i Wien 1993; Befolknings- og utviklingskonferanse i Kairo 1994.

tradisjonelle teorier om forholdet mellom nasjonal selvstendighet og likestilling: Selvstendighetsspørsmål har vist seg å være viktigere enn kvinnespørsmål, også for kvinner. En etnisk dimensjon tematiseres her, blant annet med en påvisning av inuittkvinnenes kritikk av vestlig feminisme og koblingen mellom denne og (dansk) kolonialisme.

Etnisitet og det globale

Selv en omfangsrik bok som *Likestilte demokratier?* kan ikke romme alt, og skal stort sett ikke kritiseres for det den ikke tar opp. Jeg vil likevel trekke fram to faglig 'forsømmelser': etnisitet og globalisering. Bortsett fra inuittene berører ikke *Likestilte demokratier?* spørsmål om etnisitet og multikulturalisme. Den er helt taus om samiske spørsmål og innvandring, men skiller seg (dessverre) ikke fra *Det uferdige demokratiet* på dette punkt. Det er likevel mer påfallende å utelate etniske tema i 1999 enn det var i 1983, fordi konteksten politisk så vel som faglig er så anderledes. Etnisitet er blitt et brennbart politiske tema også i de nordiske samfunnene, både gjennom politisering av urbefolkningenes situasjon, på grunn av moderne arbeidsinnvandring, strømmen av politiske flyktninger osv. Det ser dessverre ut til at de fleste av oss nordiske 'innfødte' forskere har en lang vei å gå før vi greier å ta inn over oss etniske og multikulturelle problemers faglige relevans.

Også FN-systemet er gitt uforholdsmessig liten plass i boka i forhold til den betydning FN og andre globale institusjoner har hatt for kvinnespørsmål, både som talerør for initiativ nedenfra og som pådrivere ovenfra. FNs mange internasjonale konferanser, handlingsplaner, deklarasjoner og konvensjoner for likestilling har opplagt påvirket både politikktutforming og iverksetting. Det globale politiske nivået er likevel hittil i stor grad oversett som forskningstema i nordisk statsvitenskapelig kvinneforskning.²⁸ Jeg vil derimot framholde at *Likestilte demokratier?* har brakt inn EU-dimensjonen med tyngde. Det er bra, og nytt i forhold til *Det uferdige demokratiet*.

Kvinneorganisering, makt og forskjell

Likestilte demokratier? drøfter mobilisering av kvinner gjennom nye sosiale bevegelser, såkalt ikke-institusjonell politisk aktivitet, og analyserer "den nye kvinnebevegelsen" på 80- og 90tallet. Her er det også tatt med forskning om kvinnefredsbevegelsen og krisesenterbevegelsen, som ikke var drøftet i *Det uferdige demokratiet*. Diskusjonene om kvinnebevegelsens eventuelle død i *Likestilte demokratier?* er interessant, men er samtidig et eksempel på en viss diskrepans mellom forfatterne i ulike deler av boka.

Det er mange fellestrekk mellom *Likestilte demokratier?* og *Det uferdige demokratiet* i diskusjonene av kvinneorganisering og kvinnebevegelse, for eksempel konklusjonene om den nye kvinnebevegelsen. Begge påpeker at den mest autonome og radikale kvinnebevegelsen fins i Danmark og Island, og begge forklarer forskjellene mellom de nordiske land med politiske forhold. Men bøkene skiller også lag, for eksempel i sine tilnærminger til feltet. I *Likestilte*

demokratier? er kvinners fellesskap drøftet i forhold til teorier om "de nye sosiale bevegelsene", mens *Det uferdige demokratiet* angir sitt teoretiske grunnlag mer implisitt gjennom begrep som tematiserer mannssamfunn, kjønn, makt og interesser. Overskriften fra 1983: "Kvindeorganisationerne i Norden: Afmagt eller modmagt?" illustrerer påstanden om at eldre kvinneforskning var opptatt av avmakt, og hadde marginalisering av kvinner som et hovedperspektiv. Men overskriften kan også leses som 70-tallets problematisering av kjønnsmaktforhold mer generelt: Spørsmålet i overskriften signaliserer et åpent forhold til makt, ikke et lukket svar om avmakt.

Konklusjonen når det gjelder kvinneorganisasjonenes historiske rolle er dessuten noe forskjellig i de to bøkene. *Likestilte demokratier?* hevder at sivilsamfunnet var kvinners viktigste offentlige og politiske arena på slutten av 1800-tallet, at de frivillige organisasjonene "ga kvinner anledning til å samles om politiske programmer", og at de fikk avgjørende betydning for utformingen av offentlig politikk" (1999:45). På dette punkt er *Det uferdige demokratiet* som har et konsistensproblem: På den ene siden framhever den at kvinneorganisasjonene ikke sto sterkt i forhold til myndighetene. De var marginale i det korporative system, og usynlige i nyere forskning om interesseorganisasjoner i Norden.²⁹ På den annen side påpekte boka, og her illustreres nettopp selvmotsigelsene i teksten, at kvinneorganisasjonene hadde vært 'nyskabere i socialpolitikken' på områder som etter hvert '- med kvindeorganisationernes fulde velsignelse -' er blitt delvis overtatt av det offentlige for eksempel barnehager, hjemmehjelp og hjemmesykepleie (1983:55). Historiske analyser av kvinneorganisasjonene viste, hevdet det - helt i tråd med hovedpoenget i *Likestilte demokratier?* - at organisasjonene hadde:

"(...) udgjort et formelt og uformelt netværk, som har haft væsentlig indflydelse på udformningen af den offentlige politik på disse områder. Det var dem, der blev spurt til råds om politikens udformning, og mange reformer er presset igennem af denne kombination af kvindeorganisationer" (Dahlerup og Gulli 1983:56).

Ble kvinner oppfattet som en enhetlig kategori i tidligere kvinneforskning? Ikke i *Det uferdige demokratiet*. Her er det en "både- og" tilnærming når det gjelder spørsmålet om likheter og forskjeller mellom kvinner i forhold til organisering, interesser og makt. Det nordiske organisasjonslandskapet var for eksempel ikke bare preget av store likheter, påpekte forfatterne, men også av "markante forskjeller" (1983:12). Riktignok var det "markante fellestrekk" i kvinners livsvilkår i det eksisterende samfunn, men kvinner hadde også "modsatte interesser, fordi deres livsvilkår er forskjellige" (1983:14). Der kvinnebevegelsen ville "bekjempe mandssamfundet", tok andre kvinneorganisasjoner utgangspunkt i kvinners tradisjonelle roller. Skillet mellom dem var likevel ikke skarpere enn at de kunne samarbeide om mangt, og en rekke kvinnefellesskap ble etablert ut fra identitet snarere enn interesser (1983:10,11).

---

²⁹ s.5

Metodiske fornyelser

Sammenlignet med *Det uferdige demokratiet* inneholder *Likestilte demokratier?* spennende metodiske fornyelser. Dels gjennom innholdsanalyse av parlamentariske debatter om barneomsorg i del 2, og to case-studier. Disse beriker forståelsen av de politiske prosessene og løfter fram konkrete politiske aktører, i tråd med bokas ambisjon. Studien av Kvinnelisten på Island fra 1980-tallet, dens framvekst, arbeidsmetoder og virkninger i del 1 viser for eksempel vanskelighetene med å forene flat struktur med politisk innflytelse, og at denne strukturen etterhvert svekket Kvinnelisten. Analysen av to finske riksdagsdebatter om likestilling i forsvaret i del 3 rommer en Julie Kristeva-inspirert modell for å klassifisere kjønns- eller likestillingspolitiske ideologier. En kritisk kommentar her er at kategorien 'postmoderne kjønnsideologi' forsvinner i selve analysen. Men studien illustrerer hvordan feministiske debatter ofte, som strategiske svar på ytre press, tvinges inn i enten-eller argumentasjon: Enten likhetstenkning eller forskjellstenkning. Analysen viser også likestillingsbegrepets kontekstavhengige og skiftende innhold. Her reises for øvrig et annet sentralt spørsmål i feministisk teori: Er det mulig å forandre en patriarkalsk institusjon som forsvaret? Et entydig svar får vi ikke, men resonnementene kan leseren finne på s. 228.

Refleksivitet og subjektivitet

Den språklige vendingen i samfunnsfagene, eller inspirasjon fra poststrukturalistisk teori, har ført til fornyet interesse i feministisk teori for refleksjon over faglig posisjon, ståsted og lignende. *Likestilte demokratier?* har posisjonert seg tydelig i forhold til faglige utviklingslinjer, men den er samtidig taus om forfatternes politiske posisjoner og i forhold til arbeids- og forskningsprosessen som ligger bak boka. Den gir ikke innblikk i vurderinger som er gjort underveis om faglige dilemmaer og veivalg. For eksempel: Hvorfor ble familiepolitikk inkludert i boka, men ikke seksualpolitikk? Var det faglige eller praktiske vurderinger? Var redaksjonsgruppa samstemt i framstillingen av 70- og 80-tallets kvinneforskning? Hvordan har forholdet mellom forskergruppe og oppdragsgiver preget arbeidet, hvordan var veien fra idé via prosjektsøknad til produkt? Jeg skynder meg å si at heller ikke *Det uferdige demokratiet* var preget av denne type refleksjon. I 1999 er dette fraværet likevel mer påfallende enn tidlig på 1980-tallet fordi kvinne- og kjønnsforskningen gradvis har lagt sterkere vekt på refleksivitet.

Når det gjelder skrivemåten er det derimot forskjeller å spore mellom de to bøkene. En relativt akademisk skrivemåte preger *Likestilte demokratier?* med fravær av subjektive stemmer, personlige erfaringer og politisk engasjement. Til sammenligning er *Det uferdige demokratiet* skrevet med et eksplisitt politisk motivert faglig engasjement:

Vi håper at denne boka kan være en veiviser for dem som ønsker å arbeide for en offentlig politikk som kan føre oss mot mer demokratiske samfunn hvor kvinners og menns rettigheter ivaretas gjennom en likere fordeling av politisk makt (1983:7).

Kvinneforskningen er vort bidrag til arbeidet for at øge kvinders politiske magt. (...) Der skal flere kvinder ind i politik, ikke blot som et mål i sig selv, men for at skabe forandringer (1983:253).

Det uferdige demokratiet er i sin retoriske form nokså typisk for kvinneforskningens første fase. Er *Likestilte demokratier?* typisk for 90-tallet? Boka er mindre politisk og militant, mer "vitenskapeliggjort" med et observerende, distansert perspektiv og et kritisk blikk på tidligere kvinneforskning. Dette er en form den deler med mye 90-talls kvinne- og kjønnsforskning. Balansen mellom vitenskapelig troverdighet og legitimitet på den ene siden og politisk engasjement på den andre er vanskelig, og disse to tekstene illustrerer etter mitt skjønn en forskyving i tyngdepunktet mellom fag og politikk. Begrepsbruken i titlene er symptomatisk: fra 'kvinner' i nordisk politikk i 1983, til 'kjønn' i 1999. Men dette er kanskje et spørsmål om retorikk mer enn om praksis, for også *Likestilte demokratier?* handler i overveiende grad om kvinner i nordisk politikk.

Posisjonering og historiografi

Likestilte demokratier? inneholder, som nevnt foran, noen eksplisitte faglige posisjoneringer spesielt i innlednings- og avslutningskapitlene. Disse gjør teksten tydelig, men også diskutabel. Bergqvist skriver for eksempel at 70- og 80-tallets kvinneforskning i Norden først og fremst utviklet teorier som tok utgangspunkt i kvinners marginalisering og sviktende innflytelse. Treffer dette *Det uferdige demokratiet?*

Forfatterne av *Det uferdige demokratiet* bommet grundig på spørsmålet om kvinners erobring av maktposisjoner. Vi trodde at 'veien til politisk makt gjennom deltakelse og representasjon' lå 'meget langt inn i framtiden' (1983:5). Ingen av oss hadde forutsett at Det norske arbeiderpartiet, samme år som boka ble publisert, skulle ta et avgjørende skritt i retning likestilling: Partiet vedtok kjønnskvalifisering. Få år seinere utnevnte Gro Harlem Brundtland i tråd med dette, sin såkalte "kvinneregjering".³² Gjennombruddet for kvinner i norsk politikk var et faktum, og etter hvert passerte også de andre nordiske land grensen for "den kritiske mengde".³³ Økning i kvinnerepresentasjon, "veien til politisk makt" gikk rett og slett mye raskere enn vi hadde drømt. Politiske tradisjoner var brutt og nordiske kvinner tok et langt steg inn i de offentlige rom. *Likestilte demokratier?* har følgelig et helt annet samfunnsmessig utgangspunkt enn *Det uferdige demokratiet*. Dette reflekteres i teksten, og forklarer et stykke på vei hvorfor redaktøren av

³² Det skjedde i 1986. Vigdis Finnbogadóttir var valgt som islandsk presiden allerede i 1980.

³³ Første gang det ble valgt mer enn 30% kvinner til parlamentene: Finland 1983, Norge 1985, Sverige 1986, Danmark 1990. Første gang det ble utnevnt 30 % kvinner til regjeringen: Norge 1986, Sverige og Danmark 1991, Finland 1994.

Likestilte demokratier? posisjonerer bokas faglige perspektiver som gjennomgående forskjellige fra 70- og 80-tallsforskningen. Deler av posisjoneringen er jeg likevel uenig i.

Selv om det ikke skrives eksplisitt, antar jeg at *Det uferdige demokratiet* blir betraktet som en relativt typisk tekst for sin periode i forhold til Bergqvists framstilling. Et sitat fra *Det uferdige demokratiet* som støtter Bergqvists framstilling er for eksempel at '(...) politik stadig er en mandsverden'.³⁵ Når *Likestilte demokratier?* oppsummerer den gamle boka er det også i tråd med den generelle historiografiske forståelsen:

"(...) huvudkonklusionerna är att "politik stadig er en mandsverden" och att "jo højere op i magthierarkiet, jo færre kvinder" (1999:7).

"Generelt er det dog kvindernes manglende magt, også i partierne, der lægges vægt på i denne bog. En av konklusionerne er, at magtens jernlov også gør sig gældende inden for de politiske partier (...) (1999:64).

Likevel vil jeg bestride at *Det uferdige demokratiet* underbygger påstanden om et brudd mellom 1970- og 80talls perspektivene sammenlignet med 90-talls perspektiver i statsvitenskapelig kvinneforskning. De teoretiske perspektivene i *Det uferdige demokratiet* reflekterer riktignok det faktum at få kvinner befant seg oppover i de politiske hierarkiene, at politikk var dominert av menn. Men dette empiriske funnet er ikke det eneste utgangspunkt for bokas teoretiske refleksjon, og resonnementene sitter heller ikke fast i denne empirien. Bokas normative utgangspunktet indikerer jo snarere det motsatte, og gir etter mitt skjønn rom for en alternativ lesning av *Det uferdige demokratiet*. Dette svekker belegget for "en nytolkning av könets betydelse" i faget i form av et nytt og "ljusare bild", slik påstanden er i *Likestilte demokratier?* (1999:7). En todeling i mørke og lyse bilder, i pessimistiske og optimistiske perspektiver, er selvsagt besnærende i all sin enkelhet. Som andre dikotomier taper den imidlertid nyansene, og det spørs om den er fruktbar hvis intensjonen er å gi et rimelig dekkende bilde av utviklingslinjene fra eldre til nyere kvinneforskning.

Til *Likestilte demokratier?*s forsvar skal det presiseres at boka ikke entydig postulerer brudd i den teoretiske utviklingen. Bergqvist siterer for eksempel Karvonen og Sundberg om at historiske og strukturelle forklaringer "tend to do away with concrete actors, their aspirations and strategies" (Karvonen og Sundberg 1991:2). Hun poengterer at det er et visst skille mellom det pessimistiske og det optimistiske perspektivet når det gjelder betoningen av strukturer versus aktører. Men så reserverer hun seg på ny ved å påpeke at dette ikke er det grunnleggende skillet mellom perspektivene, fordi begge rommer både strukturer og aktører (Bergqvist 1999:8). Det er jeg helt enig i, men hva er det da som skiller perspektivene?

Slik jeg ser det er *Likestilte demokratier?* uklar når det gjelder påstander om brudd eller kontinuitet i kvinneforskningens teorier. Noen steder er utviklingen formulert i både-og-

---

³⁵ 1983 s.241, og 1997 s.7

vendinger, andre steder er det snarere enten-eller. For meg virker det som boka "sklir" mellom de nyanserte og de spissformulerte metaforene: Det kommer konkrete advarsler mot å overdrive forskjeller mellom for eksempel det optimistiske og det pessimistiske bildet, men det lyse bildet framstår likevel som bokas "budskap". Og til tross for at flere forfattere bruker strukturelle forklaringer i sine delanalyser, blir strukturtilnærminger likevel diskreditert i boka fordi de klistres sammen med avmakt og pessimisme.

Uklarheter som disse kan være uttrykk for et ikke-intendert konsistensproblem. En bok som *Likestilte demokratier* er et stort samarbeids- og samordningsprosjekt – og det skal noe til å være helt konsekvent i begrepsbruken. Det er en utfordring å skrive en tekst med et gjennomført forgrunn-bakgrunnsperspektiv, for eksempel slik at leseren hele tiden er innforstått med at forfatterne ser de marginaliserende strukturene, men at fokuset deres likevel er på de myndiggjørende prosesser og på de myndige aktører.

Det jeg leser som ambivalens i teksten er kanskje skrevet for å bygge bro mellom ulike oppfatninger av kvinneforskningens utvikling. Framstillingen av 'ny og gammel' statsvitenskapelig kvinneforskning i *Likestilte demokratier*? bidrar på flere punkter tross alt til å gi et mer nyansert bilde enn enkelte tidligere karakteristikker av statsvitenskapelig kvinneforskning, som for eksempel følgende:

For the most part we have learned how women are alienated, made invisible and excluded from political decision-making processes; ie that women are marginalized in the political system (Raaum 1995:25).

Have we become ensnared in *the myths* regarding women's traditional powerlessness which draw attention from the new power of women? Does existing research provide us with the 'cognitive glasses' which enables us to *see* women's political marginalization and *overlook* women's political integration and competence? (Raaum 1995:26)

Aktører og strukturer

Likestilte demokratier? etterlater et generelt inntrykk av at tidligere kvinneforskning prioriterte strukturtilnærminger på bekostning av aktører. Hva med *Det uferdige demokratiet*? Etter mitt skjønn kan den leses som en relativt aktørorientert bok, men uten at dette utelukker strukturforklaringer. På intensjonsnivået er det ikke store forskjeller på de to bøkene, for innledningen til *Det uferdige demokratiet* slår klart fast at kvinner 'betraktes som selvstendige politiske aktører', helt i tråd med *Likestilte demokratier*?³⁸ Etter mitt skjønn var dette ikke en tom erklæring, men en praktisk rettesnor for arbeidet som blant annet kommer til uttrykk i

³⁸ Dette utsagnet virker kanskje absurd i dag, men det var relevant i 1983 både i forhold til statsvitenskapens tradisjoner og marxistisk-inspirerte strukturalistiske teorier som generelt var populære.

oppsummeringen. Her besvares spørsmålet ”hvorfors repræsentation trods alt steget?” (1983 : 242) med henvisning a) til kvinners økte individuelle ressurser, b) til strukturelle barrierer, og deretter:

I analysen av ressurser og barrierer må vi imidlertid ikke glemme handlingen. Kvindeorganisationerne i Norden har lige siden kvindestemmerettens indførelse kæmpet en sej kamp for at få flere kvinder ind i politik. De har lavet oplysningskampagner, demonstrationer, møder og direkte pression over for de politiske partier for at få flere kvinder opstillet, samt kampagner for at få vælgerne til at stemme på kvinder, hvor det er muligt. Dette arbejdet er ikke kun udført af kvindesagsforeningerne. Et meget bredt udsnit af kvindeorganisatonerne i Norden har bakket op om disse kampagner (1983:243).

Vekten på aktører i dette tekstutdraget er i samsvar med det som jeg mener var dominerende oppfatninger i nordisk statsvitenskapelig kvinneforskning på den tiden. Kanskje det er større forskjeller mellom struktur- og aktørperspektiver (dvs. 70-talls og 90-talls) i samfunnsvitenskapelig kvinneforskning generelt, enn i den statsvitenskapelige. Det er ikke så lett i si. Trolig er det også betydelige nasjonale forskjeller; dansk samfunnsvitenskapelig kvinneforskning er for eksempel blitt framstilt som den mest strukturorienterte på 70-tallet. Men jeg savner belegg for at det også gjaldt for statsvitenskapelig kvinneforskning i Danmark.

Aktørperspektivet er så tungt inne i *Det uferdige demokratiet* at jeg mener det er rimelig å se mer kontinuitet enn brudd mellom den og *Likestilte demokratier*? Derimot er det forskjell mellom bøkene i holdningen til ulike perspektiv og forklaringer. *Det uferdige demokratiet* hadde en eksplisitt ambisjon om både å bruke strukturelle forklaringer og aktørtilnærminger, og manglet totalt preg av å skulle forsvare strukturenes rolle. Strukturelle forklaringer og marginalisering var selvsagte perspektiv ut fra datidens forklaringstrender:

En bredere analyse av samfunnets maktstrukturer er derfor nødvendig for å komme frem til en dypere forståelse av det politiske kjønnshierarkiet (1983:2).

Likestilte demokratier? skrives derimot etter en periode inspirert av poststrukturalistiske vendinger i samfunnsfagene. Tradisjonelle strukturelle forklaringer har generelt kommet i miskreditt, og den intellektuelle debatten også innen kvinne- og kjønnsforskning har vært preget av avstand til alt som kan smake av essensialisme og determinisme, inkludert strukturforklaringer. Dette preger naturligvis *Likestilte demokratier*? fordi også den er en bok av sin tid. Men jeg har vanskelig for å se at poststrukturalistisk teori har ført til avgjørende og substansielle teoretiske forskjeller mellom *Likestilte demokratier*? og *Det uferdige demokratiet* på dette punkt. Det er først og fremst retorikken som er forskjellig, og derfor er det de historiografiske utlegningene jeg problematiserer, ikke de faglige perspektivene.

Skiftende makt- og statsoppfatninger

Fra slutten på 1980-tallet er det satt kritisk søkelys på 70-tallets forståelse av patriarkalske maktstrukturer, og flere har beskrevet utviklingen i nordisk feministisk forskning som en overgang fra en pessimistisk og patriarkalsk statsoppfatning til en optimistisk og kvinnevennlig eller partnerskapsbasert oppfatning.³⁹ Ann Dorte Christensen mener for eksempel at det 'har skjedd en avgjørende endring', og beskriver utviklingen blant annet ved å sammenligne min analyse av norske kvinners politiske deltakelse med Lise Togeby's analyse av danske kvinners politiske mobilisering (Halsaa Albrektsen 1977, Togeby 1994, Christensen 1999). Dette er ifølge Christensen motsatte analyser som i løpet av 17 år illustrerer en overgang fra:

"(...) at betone kvinders politiske apati til at betone den brede politiske mobiliseringen af kvinder – og fra teoretisk at betone kvinders 'isolation' fra politikken i en selvstendig kvindekultur i privatsfæren til at betone kvinder integration i det sociale og politiske liv (1999:228).

Likestilte demokratier? skriver seg inn i denne fortolkningstradisjonen, med vekt på perspektivendring fra marginaliserte kvinner i tunge strukturer til kvinner som politiske aktører med betydningsfulle posisjoner. Det er i og for seg ikke overraskende, fordi flere av boka medforfattere tidligere har framført lignende synspunkter på fagutviklingen.⁴⁰

Jeg vil ikke bestride at makt- og statsforståelsene har endret seg. Nye erfaringer - ikke minst som følge av at kvinner faktisk har erobret en rekke politiske posisjoner og fordi de nordiske land har vedtatt og iverksatt omfattende likestillingspolitiske reformer - har ført til nye spørsmål og revidering av gamle svar. Det jeg vil sette søkelyset på er derimot framstillinger av den faglige utviklingen som relativt lineær og dikotom når det gjelder perspektiv og forståelse, altså fra pessimisme til optimisme. Etter mitt skjønn er det rom for alternative tolkninger både av eldre og nyere forskning: Det er for mange nyanser i forskningsfeltet både før og nå til at en så grovmasket historiografi skal stå uimotsagt.

Omdreiningspunktet for historien om brudd eller 'avgjørende endring' er Helga Hernes bok *Welfare State and Women Power* fra 1987. Dette er boka som hevdes å bryte med de tidligere negative maktforståelsene og de statspessimistiske perspektivene. Etter mitt skjønn er dette problematisk. Det er selvsagt riktig at Helga Hernes påpekte at de nordiske velferdsstatene gir kvinner nye muligheter for å medvirke gjennom et positivt samspill mellom kvinners organisering og mobilisering nedenfra, og kvinnevennlige politikere og politikk ovenfra. Men med all respekt for Helga Hernes 1987-bok, mener jeg at boka betydning i denne sammenhengen ikke er lanseringen av et nytt, statsoptimistisk perspektiv. Betydningen er snarere

³⁹ Ett eksempel på en kritisk diskusjon av (latent) determinisme i patriarkattilnærminger fins hos Birte Siim og Ann-Dorte Christensens artikkel *Mod et dynamisk magtbegreb* fra 1989.

⁴⁰ For eksempel Raaum 1995 a og b, Bergqvist 1994, og Christensen 1997.

at dette perspektivet fikk sitt faglige gjennombrudd i og med mottakelsen av boka. Men mottakelseshistorier og 'opprinnelser' er ikke det samme. Jeg mener at også Hernes' tidligere tekster kan leses som 'åpne', ⁴¹ og at det er ikke vanskelig å finne 'statsoptimistiske' utsagn verken her eller i *Det uferdige demokratiet*, som har et åpent forhold til staten som instrument for endring. Sagt med dagens språkbruk var det optimistiske toner å høre lenge før 1987, for den som vil lytte. Ta for eksempel begrepet "maktens jernlov" fra *Det uferdige demokratiet*. Uttrykket er ofte referert til og fortolket som pessimisme. Løsrevet fra sin tekstlige sammenheng er dette sikkert nærliggende. Men lest i sin helhet, uttrykket opptrer i avslutningskapitlet, er det rom for andre og mer nyanserte assosiasjoner. Her er hva som faktisk sies om "jernloven":

Man har tidligere beskrevet denne tendens til, at kvindernes andel falde, jo højere man kommer op i magthierarkiet, som en slags "jernlov". Det er ikke korrekt, hvis man ved en jernlov forstår noget, som er undtagelsesløst og uforanderligt. Det er nemlig undtagelser fra denne hovedtendens, og ikke mindst i de siste 10-15 år har de vist sig. Undtagelserne viser sig ikke mindst, hvis man betragter de politiske beslutningsstrukturer sektorvis. Inden for eksempel socialsektoren har kvinder en solid position, også på lederplan. Dertil kommer det relativt nye fænomen, at der på grund af de stadige krav om øget kvinderepræsentation efterhånden er skabt tradition for, at enhver regering i de nordiske lande må have mindst 2-3 kvindelige ministre, ofte som socialministre og kulturministre (1983:247).

Den tese er blevet formulert, at "hvor kvinderne er, er magten ikke, og hvor magten er, er kvinderne ikke" (Ligestillingsrådet 1981). Dette er nok for unuanceret. Faktisk er det social- og uddannelseskomiteerne, der administrerer de største budgetter i de nordiske samfund. Og under alle omstendigheder er dette vigtige områder netop for kvinders livsvilkår (1983:248).

Et annet eksempel på 'optimisme' i *Det uferdige demokratiet* er knyttet til analysen av likestillingspolitikkenes institusjonalisering. Riktignok brukte boka hverken uttrykket "staten som alliert" eller "statsfeminisme", men de forklaringer som ble brukt er i tråd med disse begrepene: Likestillingspolitikkenes framvekst ble forstått som svar på press både ovenfra, utenfra og nedenfra og gir følgelig ikke uttrykk for en deterministisk statsoppfatning:

Men hvorfor kom institutionaliseringen av kvinnespørsmålene med full kraft nettopp på 1970-tallet? (...)

1. Kvinnekrav ble formulert med styrke fra kvinner nasjonalt, så vel som internasjonalt
2. Politikerne kunne bruke kvinnespørsmålene for å markere seg ideologisk
3. Høykonjungturene i etterkrigstida gjorde det nødvendig med tiltak for å få kvinner ut i lønnsarbeid (1983 :195)

Når institusjonaliseringen kom med full styrke i 70-årene, mener vi det skyldes at flere forhold trakk i samme retning på samme tid: Gamle kvinnekrav, formulert med ny vitalitet, ble fanget opp og fortolket av politikere samtidig som kravene lot seg tilpasse

⁴¹ For eksempel Hernes (1982) selv om overskriften kan friste til en pessimistisk lesning.

tiltak som i alle fall var nødvendige for å imøtekomme påtrengende behov for arbeidskraft (...) (1983:202).

Som også andre har påpekt har nordisk kvinneforskning bidratt til at den internasjonale debatten om staten er blitt mer nyansert (Stetson og Mazur 1995, Bergqvist 1999). Dette innebærer imidlertid ikke at nordisk kvinneforskning i dag utelukkende omfavner staten, eller at den bare har et optimistisk blikk. Kanskje Christensen har rett i at 90-tallsforskningen overveiende var optimistisk, men det er forskning også fra dette tiåret som har et kritisk syn på staten og som anvender patriarkatteorier. Audur Styrkársdóttir skriver for eksempel at “ (...) we have too many evidences of patriarchy, or male dominance at work to discard the concept” (Styrkársdóttir 1998).

⁴² Tilsvarende skriver Anne Lise Ellingsæter når hun omtaler patriarkatet som en metafor eller tankefigur med ”adskillig slitestyrke”, fordi kjønnsforskjeller ser ut til å ha universelle trekk (Ellingsæter 1999).

Mine poeng her er på den ene siden at *Det uferdige demokratiet* faktisk rommer aktørperspektiv og en betydelig porsjon optimisme. Den kan derfor leses på flere måter enn det som ligger eksplisitt og implisitt i *Likestilte demokratier*? På den andre siden mener jeg at *Likestilte demokratier*? underkommuniserer de mer pessimistiske marginaliseringsperspektivenes fortsatte gyldighet i kvinne- og kjønnsforskningen. Når jeg sammenligner de to bøkene om kvinner i nordisk politikk i sin helhet, synes jeg ikke at forskjellen handler om grunnleggende perspektivendring. Forskjellen er heller den at 'forgrunn' og 'bakgrunn' (hindringer og muligheter, aktører og strukturer, optimisme og pessimisme) har skiftet plass. Det er gradsforskjeller, ikke vesensforskjeller.

En eksplisitt ambisjon om å legge an et optimistisk og lyst perspektiv på det politiske ser ut til å ha dempet interessen for å løfte fram problematiske utviklingstrekk når det gjelder kvinner og politikk i *Likestilte demokratier*? Dette preger ikke først og fremst de substansielle diskusjonene om politikkens innhold i *Likestilte demokratier*? Her mener jeg at medforfatterne peker på en rekke dilemmaer og problemer som er knyttet til forståelsen av kvinneintegrasjon. Innledningen og avslutningen som trekker opp de prinsipielle faglige perspektivene er derimot preget av dette når optimistiske og pessimistiske forståelser settes mot hverandre som kjennetegn på ulike historiske faser i forskningen.

Kvinnens økende deltakelse i lønnsarbeid er for eksempel en viktig forutsetning for å forstå kvinners politisk mobilisering og framveksten av familie- og likestillingspolitikk. Mange kvinneforskere har beskrevet utviklingen i kvinners sysselsetting som en overgang fra privat til offentlig forsørging. I mye feministisk teori er denne overgangen tolket som overgang fra en form for avhengighet til en annen, fra privat avhengighet av en mann til offentlig avhengighet av staten (Hernes 1982, Walby 1990). Men det er stor variasjon i forståelsen av kvinners offentlige avhengighet, som også *Likestilte demokratier*? slår fast. Det er perspektiver på staten som grunnleggende og iboende patriarkalsk, og perspektiver på staten som potensielt kvinnevennlig

⁴² Styrkársdóttir er medforfatterne i *Likestilte demokratier*?

og en viktig alliansepart for kvinner. De mest pessimistiske perspektivene hører først og fremst hjemme i tidlig engelsk og amerikansk feministisk teori (Stetson og Mazur 1995), mens de optimistiske har røtter i australsk og skandinavisk feministisk teori (Hernes 1984, 1987, Borchorst og Siim 1987, Siim 1988). Regionale og nasjonale forskjeller i statsoppfatninger må forstås historisk og kontekstuelt, både når det gjelder variasjoner mellom Norden og verden for øvrig, og mellom de nordiske land: Det var og er reelle forskjeller i kvinners situasjon, og substansielle ulikheter i offentlig politikk. Nordiske sosialdemokratiske stater har for eksempel ført en aktiv velferdspolitik som sammenlignet med for eksempel liberale politiske regimer i USA og Storbritannia. Samtidig har moderskaps- og arbeidstakerpolitikken vært bedre koordinert i Danmark og Sverige enn for eksempel i Norge (Leira 1989, Siim 1997). Også mange kvinneforskere har erfart disse forskjellene, blant annet i kraft av sine roller som statsfeminister, og har dokumentert dem gjennom forskning. Dette kommer også fram i *Likestilte demokratier?* Det som etter mitt skjønn mangler er henvisninger til forskning som ikke lar seg kategorisere som enten optimistiske eller pessimistiske. Jeg tar med to eksempler på norske velferdsstatsforskere som illustrerer det problematiske ved en dikotom inndeling: Arnlaug Leira og Anne Hilde Nagel.

I en studie av skandinavisk moderskap skiller Leira mellom to aspekter ved moderskapspolitikk: inntektsaspektet og omsorgsaspektet, og hevder at disse ikke blir samordnet i offentlig politikk. Velferdsstatspolitikken har prioritert det yrkesaktive moderskapet mens barneomsorgspolitikken ikke har gjort det. På denne bakgrunn hevder Leira at den skandinaviske velferdsstaten opererer med en tosidig borgerskapsmodell, der rettighetene til omsorgsborgeren ikke tilsvarer rettighetene til lønnsarbeiderborgeren (Leira 1989:195):

Welfare state expansion contributed importantly to women's greater economic independence vis-à-vis individual men. Welfare state intervention was not, however made in a form nor in a scope that radically questioned the privileges accorded by the welfare state to the citizen as wage-worker. If the welfare state established a partnership with citizens it was a "patriarchal" partnership, benefiting men's traditional behaviour patterns more than women's. The middle-class character of welfare state provisions has often been noted in Scandinavian sociology. With the benefit of hindsight provided by feminist research an addition should be made to the point that although the welfare state meant real gains for Norwegian women, it did not seriously challenge male privilege (Leira 1989:209).

Leira hevder at verken patriarkat- eller partnerskapsmodellene er fruktbare analytiske tilnærminger i norsk sammenheng. Patriarkattilnærminger situerer kvinnespørsmålet i et dødvann fordi et patriarkalsk statsapparat ikke kan brukes som kvinnepolitisk instrument, og marginaliserer betydningen av kvinners kollektive kamp for å bedre sin posisjon (Leira 1989:204):

Theorizing the relationship as "patriarchal" rightly acknowledges the collective dominance of men within important sectors of the state, the market and in the majority of

society's institutions, and shows the state as instrumental in upholding men's structural domination and women's marginalization. Yet the "patriarchy"-interpretation marginalizes the substantial advance of (the majority of) Scandinavian women in the post-World War II period, and the importance of women's collective actions to this end (Leira 1989:204).

På den andre siden er heller ikke partnerskapstesen treffende fordi staten verken framskyndet sosial endring, forebygget antatte problemer eller intervenerte i etterkant:

Conceptualizing the relationship between the welfare state and mothers as earners and carers as either "patriarchal" or in terms of a "partnership" does not fit in with the Norwegian evidence. My analysis does not support the interpretation of the welfare state forming an unambiguous "partnership" with the employed mothers, if a partnership is taken to imply that the state as partner either precipitates social change and acts preventively to meet the problem forecasts, or, that it intervenes post hoc to offer solutions to problems emerging. The Norwegian welfare state policies towards mothers in employment display a mixture of measures, a passive partnership at best, with more than a tinge of patriarchal overtones (Leira 1989:205).

Nagel poengterer at vi må skille mellom statens faktiske rolle når det gjelder å føre en kvinnevennlig politikk, og kvinners valg av alliansepartner(e) i kampen for bedre levekår. Om statens rolle sier hun at offentlig velferdspolitikkk totalt sett har favorisert menn, for eksempel ved at folketrygden bygger på den mannlige heltids industriarbeideren (Nagel 1995:81). Idealet om et sosialt borgerskap med universelle rettigheter svarer ikke til virkeligheten, der mannlige arbeidstakere i realiteten blir favorisert (Nagel 1995:83). Når mange likevel omtaler den nordiske velferdsstaten som kvinnevennlig, tilrår Nagel oss å forstå det i sin rette kontekst: Det må ses i lys av at staten i et lengre tidsperspektiv faktisk er blitt mer kvinnevennlig, og fordi norske og nordiske kvinner har valgt å satse på offentlige, statlige virkemidler:

Kvinnens mer positive holdning til velferdsstaten har ikke bakgrunn i at kvinner har vært favorisert i utbyggingen av velferdsordningene, tvert imot. Det må da være rimelig å tolke kvinners positive innstilling som framtidsrettet, som ønske om å dempe mannsfavoriseringen ved at også kvinner inkluderes. Når det legges vekt på trygdepolitikkenes sterkere kvinneprofil (over tid, min anm.), er det på samme måte verdt å minne om at dette relative utsagnet har bakgrunn i en sterk mannsprofil. Jeg ser kvinners positive holdninger som uttrykk for krav om at velferdsordninger ikke lenger skal gå i kvinners disfavør, og at utvidete rettigheter de senere årene har gitt håp om at inkluderingen er begynt, og kan fortsette (Nagel 1985:82).

Krympende institusjoner?

I diskusjonen om ulike makt- og statsoppfatninger er Harriet Holters artikkel *Om kvinneundertrykkelse, mannsundertrykkelse og herskertechnikker* (Holter 1976) ofte brukt som motstykke til Hernes.⁴³ Holters tese om krympende institusjoner har også fått en relativt sentral plass i *Likestilte demokratier?* Tesen om krympende institusjoner ble formulert av Holter i 1976, men innholdsmessig har den røtter lenger tilbake i hennes forfatterskap (Holter 1973). Den går ut på at kvinner får innpass i institusjoner hvis makt og innflytelse minker. At det har skjedd en utvikling fra begrensede men reelle rettigheter for kvinner, til like med tomme rettigheter. Det vil si at kvinner overtar etter menn posisjoner som utviklingen har gjort ubetydelige eller mindre viktige som utgangspunkt for makt og innflytelse. Holter brukte kvinnelige prester, lærere, odelsjenter og politikere som eksempler. Men tesen var del av et mye bredere resonnement omkring reproduksjon av underordning, der kvinneundertrykking ble forstått som del av mer allmenne undertrykkingsformer, og der nettopp endringene i disse formene var hovedpoenget. Holter mente at kvinneundertrykkingens endrete karakter kunne forstås som en overgang fra mer personlig til en mer strukturell form for undertrykking; fra direkte til indirekte; fra synlig til skjult og fra legitim til illegitim. Hennes faglige bidrag her er etter mitt skjønn ansatser til en teori på et overordnet nivå, hvis hensikt er å synliggjøre store trekk og lange historiske linjer når det gjelder undertrykking generelt og kvinneundertrykking spesielt, i vår type samfunn. Derfor kan det diskuteres om tesen om krympende institusjoner er direkte testbar, om den har vært ment som en teori i mer positivistisk betydning, og om vi er tjent med å tolke den slik.

Hege Skjeie har kritisert tesen om de krympende institusjoner med utgangspunkt i sine arbeider om kvinners integrasjon i norsk politikk (Skjeie 1992, 1996). Hun studerte Stortinget som arena for makt, og viste til den norske Maktutredningen på 1970-tallet som ikke fant entydig belegg for at Stortingets makt var blitt mindre. Dessuten gjennomførte Skjeie en empirisk test av tesen ved hjelp av tre ulike mål på makt: Stortingsrepresentantenes 'turnover', deres sosiale status og deres rangering av arbeidsområder i Stortinget. Hun fant ikke belegg for at kvinner hadde fått innpass i en institusjon, og i posisjoner, hvis betydning var blitt mindre. Skjeie kritiserer Holters tese for å gi en lineær beskrivelse av utviklingen i retning funksjonstømming, og for å bygge på upresise begrep. Hun karakteriserer tesen om krypende institusjoner som et 'uendelig avsløringsprosjekt' fordi den inviterer til "en hvileløs jakt på dokumentasjon" (1996). Skjeie er også negativ til studier av relativ maktfordeling mellom institusjoner. Disse prinsipielle innvendingene har Holter besvart.⁴⁴ Hun har dessuten presisert at tesen ikke er ment som en universell forklaring på kvinners situasjon, men snarere som et forslag til en måte å forstå underordningens standhaftighet. Spørsmålet for Holter er hvorvidt tesen uttrykker én av "mannsmaktens forholdsvis usynlige grunnpilarer". Om den er et slags standardmønster for demokratienes måte å

⁴³ Fra 1980-tallets forskning er det gjerne Yvonne Hirdmans (1990) teori om genussystemet som tjener som motsats til det optimistiske bildet. *Likestilte demokratier?* bruker Gustafsson, Edwards og Rönnblom 1997 som et tilsvarende eksempel fra 90-tallet.

⁴⁴ Jeg viser ellers til debatten mellom Holter og Skjeie (Holter 1996, Skjeie 1996).

få til en halvveis integrasjon av halvveis uønskede grupper (1996:34). Skjeies etter mitt skjønn viktigste poeng er at Holters tese dreier seg om en stor fortelling med liten forklaringskraft, og at alternative forklaringer på kvinners inntog i politikken rett og slett er rimeligere enn Holters.

Likestilte demokratier? fortsetter i samme spor som Skjeie når forfatterne gransker holdbarheten i tesen om de krympende institusjoner på grunnlag av nytt empirisk materiale. I kapittel 2 dokumenterer Raaum at økt kvinneandel i offentlige råd og utvalg, dvs. i den korporative kanal, har skjedd parallelt med at utviklingen i nordisk politikk går i retning av færre korporative innslag. Dette kan tolkes som en støtte til Holters tese: Kvinner blir integrert i nettopp krympende institusjoner. Men dette er likevel "en for kategorisk tolkning", skriver Raaum. For det første fordi menn fortsatt er i flertall i denne kanalen, og for det andre fordi vi har for lite kunnskap om omfang og konsekvenser når det gjelder tendenser til 'avkorporativisering' (1999: 40). Spørsmålet gjenstår om tesen likevel kan ha noe for seg.

I kapittel 4 redegjør Christensen for de politiske partienes markant synkende medlemstall de siste 25-30 år, i samme periode som kvinner for alvor ble politiske deltakere og representanter. Også her kan det umiddelbart se ut som om utviklingen gir støtte til Holters tese, men Christensen trekker motsatt slutning. Hun begrunner det med å vise til betydelige forskjeller mellom de nordiske landene når det gjelder nedgang i medlemstall og kvinners strategier for å få innflytelse (1999:68). Resonnementet er slik: Medlemsfallet i partiene har vært sterkest i Danmark og Sverige, svakest i Norge. I Sverige har imidlertid kvinneandelen vært nesten uforandret fra 1964 til 1988. I Danmark, der nedgangen i medlemstall har vært aller størst, er situasjonen preget av at kvinner i hele perioden har foretrukket andre deltakelsesformer enn partiene. Det er særlig i Norge at kvinneandelen i partier stiger, og det er her medlemsfallet i partiene har kommet seinest og vært svakest. Det ser altså ut til å være et samspill mellom kvinnemobilisering og utvikling når det gjelder partienes kjønnsprofil som ikke støtter tesen om krympende institusjoner: I Norge har kvinners aktive oppslutning om politiske partier bidratt til å dempe partienes nedtur, mens deres like aktive fravalg av partimedlemskap å i Danmark har forsterket eller fremskyndet forvitringen av partiene (1999:69).

Både Raaums og Christensens konkrete empiriske analyser av Holters tese er interessante, og bidrar utvilsomt til å problematisere tesens rekkevidde. Men derfra til den følgende påstand er det et drøyt stykke:

Konklusjonen i denne bok understreker at kvinnemobiliseringen, velferdsstatens politikk for barnetilsyn og likestillingspolitikk ikke bare har hatt sentral betydning for kjønnsrelasjonene, men også for den generelle utviklingen av de nordiske velferdsstater, bl.a. gjennom påvirkning av de politiske institusjoners utvikling. *Det er derfor misvisende å konkludere at kvinne, eller kjønsspørsmålet er blitt integrert i tomme, krympende eller aktørløse institusjoner. Snarere utgjør kvinner et politisk potensiale som påvirker de politiske institusjoners styrke og handlekraft* (1999:263). (min kursivering).

Etter mitt skjønn er dette ikke godt nok grunnlag for kategorisk å forkaste tesen om krympende institusjoner. Hva med brede globale utviklingstrekk som styrker tesen om politikkenes relative svekkelse (økonomiske globaliseringsprosesser; regionale regimer som EØS, EU og NATO; statsbankenes rolle vis a vis parlamentene; forholdet mellom marked og stat; desentralisering osv.)? *Likestilte demokratier?* diskuterer dem ikke. Riktignok er jeg enig med Skjeie og *Likestilte demokratier?* i at det fins alternative forklaringer på kvinners inntog i politikken, forklaringer som også er rimelige: Endringer i politiske normer som følge av langvarig offentlig samtale om kjønn, og institusjonelle føringer i det politiske systemet som fremmer integrasjon av nye sosiale grupper, er plausible alternativ til tesen om krympende institusjoner. Men jeg kan ikke se at disse pulveriserer ethvert argument om at parlamentarisk makt generelt er svekket – som igjen gjør Holters tese relevant.

Selv om det er forskjeller mellom de nordiske land er partiene generelt sett utvilsomt svekket, også i Norge. Hvis medlemskapsutviklingen i partiene fortsetter, skriver Solheim, "vil de siste medlemmene skru av lysene i partikontorene om ti- femten år" (Solheim 1999). Ikke bare medlemsutviklingen er problematisk for partiene, velgernes lojaliteter svikter også. Det er ikke et særnorsk fenomen at folkevalgte forsamlinger mister makten til regjeringer, til sentralbanker og til overnasjonale organer som ligger utenfor demokratisk kontroll. Ingen hypotesetesting, hvor samvittighetsfullt de enn er utført, rokker ved dette som en generell og tung trend.

Jeg synes også at *Likestilte demokratier* hopper for lett over paradokser i den politiske utviklingen, også om vi nå holder oss til det som skjer innenfor de politiske institusjonene. Dette er paradokser som Holter etter mitt skjønn hadde et skarpt blikk for: På den ene siden økt kvinneandel i folkevalgte organer og i regjeringen – på den andre siden fattigdom som et vedvarende kvinneproblem både som en konsekvens av trygde- og lønnspolitikken, av at vold mot kvinner i og utenfor familien fortsetter, at kvinners helse ikke tas på alvor osv. Utviklingen viser økt kvinnemakt i folkevalgte fora, ja, kvinner er åpenbart interessert i å endre politiske prioriteringer, ja, og det har skjedd en forskyving i politikkenes tyngdepunkt. Likevel lever en rekke kvinnerelaterte problemer videre i "beste velgående". Jeg tror at *Likestilte demokratier?* ville blitt en enda mer interessant bok dersom den hadde hatt et åpnere blikk for spenningsfylte utviklingstrekk som disse. Det kunne gitt inspirasjon til viktige diskusjoner om hvordan vi kan forstå tregheter og motstand mot kvinners inntog i politikken og andre offentlige rom.

Et mer prinsipielt spørsmål som ikke er diskutert i *Likestilte demokratier?* er hvor langt vi skal strekke relevansen av de empiriske testene som er foretatt i forhold til Holters tese. Jeg holder for eksempel med Skjeie i at vi her står overfor en stor 'fortelling', men ikke at den har liten forklaringskraft. Er ikke tesens styrke snarere at den befinner seg på et annet nivå enn empirisk testbare teorier? Denne muligheten er ikke diskutert i *Likestilte demokratier?* En stor teori lar seg ikke avvise av empiriske teser på avgrensede områder, selv om disse bidrar til å rokke ved den. Store teorier blir tilbakevist av andre store teorier. Parallellen her er at ansatser til alternative forklaringer om de store linjene mangler i *Likestilte demokratier?*

Avslutning

På tross av utvilsomme endringer og framskritt når det gjelder kvinnerepresentasjon, politikktutforming og iverksetting er det fortsatt en stor faglig utfordring å forstå hvorfor strukturelle kjønnsulikheter vedlikeholdes på mange områder. Det er fortsatt uklart hvordan skal vi avdekke og forstå mannsdominans og menns motstand. Mange kvinne- og kjønnsforskere har selv erfaringer med motstand når de agerer som statsfeminister og/eller forskningspolitikere. Hvordan kan vi bruke slike erfaringer brukes i en faglig sammenheng? Dette er ikke de eneste viktige spørsmål for videre utforskning, men de er fortsatt relevante.

Vi trenger debatt om fruktbarheten av forskjellige perspektiver på kjønn og politikk, makt og stat. I en slik debatt har også patriarkatteorier en plass, uten at alle skjæres over en kam og framstilles som om alle har de samme universaliserende og essensialistiske svakhetene.⁴⁵ Audur Styrkársdóttir begrunner for eksempel behovet for å anvende patriarkatteorier nettopp ved å vise til politiske aktører: "The 'sweeping aside' of feminists in local government was done by people, not institutions." (Styrkársdóttir 1998:193). Hun hevder også, i tråd med det jeg oppfatter som en annen av intensjonene i *Likestilte demokratier?* at vi trenger patriarkatteorier fordi de er sensitive til mannsmaktsystemets flytende karakter. Jeg mener at utviklingen i den faglige forståelsen på dette feltet er altfor mangfoldig til å beskrives ved å sette forenklete pessimistiske, strukturdeterministiske perspektiv opp mot forenklete optimistiske, aktørvoluntaristiske perspektiv. Vi kan ikke, som også Anne Jónasdóttir har påpekt, se på forholdet mellom elendighetsforskning og verdighetsforskning som dikotomiserbart.⁴⁶ I stedet for å lage enten-eller- forståelser som diskrediterer strukturelle og pessimistiske forklaringer - og svekker det teoretiske grunnlaget for å forstå også hindringer, barrierer og motstand - mener jeg at det fortsatt er i kvinne- og kjønnsforskningens interesse å utvikle perspektiver som har blikk både for aktører med intensjoner og muligheter, og for institusjonelle føringer og begrensninger.

⁴⁵ Jeg tenker særlig på Anna Jónasdóttir (1991) og Audur Styrkársdóttir (1998).

⁴⁶ Jónasdóttir 1994 Jónasdóttir (1991) og Audur Styrkársdóttir (1998).

⁴⁶ Jónasdóttir 1994.

Referanser

Albrektsen, Beatrice Halsaa: *Kvinner og politisk deltagelse*. Pax, Oslo 1977.

Bergqvist, Christina: *Mäns makt och kvinnors intressen*. Acta Universitatis Upsaliensis. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala, 121, Stockholm: Almqvist & Wiksell International 1994.

Bergqvist, Borchorst, Christensen, Ramstedt-Silén, Raaum og Styrkasdottir (red.): *Likestilte demokratier?* Oslo: Universitetsforlaget og Nordisk Ministerråd, 1999.

Borchorst, Anette og Siim, Birte: "Women and the advanced welfare state - a new kind of patriarchal power? I: *Women and the state: The shifting boundaries of public and private*, edited by Anne Showstack Sassoon, London:Unwin Hyman, 1987.

Christensen, Ann-Dorte og Siim, Ann-Dorte: "Køn, magt og demokrati - mod et dynamisk magtbegreb." I: *Årbog for kvindeforskning*, Anonymous Århus:Århus Universitetsforlag, 1989.

Christensen, Ann-Dorte: "De politisk-kulturelle betydninger af køn". I: Christensen, Ann-Dorte, Ravn, Anna-Birte, og Rittenhofer, Iris (red.): *Det kønnede samfund*. Aalborg Universitetsforlag, Aalborg 1997.

Dahlerup, Drude og Gulli, Brita: "Kvindeorganisationerne i Norden: Afmagt eller modmagt". I: *Det uferdige demokratiet. Kvinner i nordisk politikk*, red. Elina Haavio-Mannila, Oslo:Nordisk Ministerråd, 1983.

Ellingsæter, Anne Lise: Patriarkatet. Teori og kritikk. I: *Om makt. teori og kritikk*, red.av Fredrik Engelstad, Oslo:Ad Notam Gyldendal, 1999.

Gustafsson, Gunnel; Eduards, Maud Landby og Rönnblom,Malin: *Towards a New Democratic Order. Women's Organizing in Sweden in the 1990's*, Publica: Stockholm, 1997.

Haavio-Mannila, Dahlerup, Eduards,. Gudmundsdottir, Halsaa, Hernes,. Hänninen-Salmelin, Sigmundsdottir, Sinkkonen, og Skard: *Det uferdige demokratiet*, Oslo: Nordisk Ministerråd, 1983.

Hernes, Helga M.: *Staten - kvinner ingen adgang?* Universitetsforlaget Oslo 1982.

Hernes, Helga M.: "Women and the Welfare State. The Transition from Private to Public Dependence". I: Holter, Harriet (red.): *Patriarchy in a Welfare Society*.Norwegian University Press, Oslo 1984.

Hernes, Helga M: *Welfare State and Woman Power: Essays in State Feminism*. Norwegian University Press Oslo 1987.

Hirdman, Yvonne: "Genussystemet. Demokrati och makt i Sverige". *SOU nr. 44*, Stockholm 1990.

Hirdman, Yvonne: "Genussystemet - reflexioner kring kvinnors sociala underordning". *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr. (3) 49-63, 1988.

Holter, Harriet: Dominansforholdet mellom menn og kvinner som eksempel på generell hersketeknikk. I: *Sosialpsykologi: En del norske bidrag gjennom 20 år*, red. av Lars Hem og Harriet Holter, Oslo: Universitetsforlaget, 1973.

Holter, Harriet: "Om kvinneundertrykkelse, mannsundertrykkelse og hersketeknikker". I: Støren, Thordis og Schou Wetlesen, Tone (red.): *Kvinnekunnskap*. Gyldendal, Oslo 1976.

Holter, Harriet: "Kjønn, politikk og kvinneundertrykking". I: Holter, Harriet (red.): *Hun og han. Kjønn i forskning og politikk*. Pax, Oslo 1996a.

Holter, Harriet: "Makten ut - kvinner inn?" *Sosiologisk tidsskrift* nr. 3 1996b.

Jónasdóttir, Anna G.: *Love Power and Political Interests*. Rapport nr. Studies nr. 7. Høgskolan i Örebro, Örebro, 1991.

Jónasdóttir, Anna G. "Skjeie: Den politiske betydningen av kjønn. En studie i norsk topp-politikk" i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 215-219, 1994. Vol. 97 nr. 2.

Leira, Arnlaug: *Models of Motherhood. Welfare State Policies and Everyday Practices: the Scandinavian Experience*. Rapport. Rapport nr. 7. Institutt for samfunnsforskning, Oslo, 1989.

Nagel, Anne-Hilde: "Politiseringen av kjønn: Et historisk perspektiv?". I: Raaum, Nina C. (red.): *Kjønn og politikk*. TANO, Oslo 1995.

Raaum, Nina C.: "Politiske forståelser av kjønn: Det gåtefulle skillet mellom det offentlige og det private". *Sosiologi i dag* 25 (3):21-48, 1995.

Raaum, Nina C.: "Det politiske medborgerskapet". I: *Kjønn og politikk*, edited by Nina C. Raaum, Oslo: TANO, 1995.

Skjeie, Hege: *Den politiske betydningen av kjønn. En studie av norsk topp-politikk*. Rapport nr. 11. Institutt for samfunnsforskning, Oslo, 1992.

Skjeie, Hege: "Institusjonsforskning som forskningsproblem." *Sosiologisk tidsskrift* nr. 4 1996.

Siim, Birte: "Towards a Feminist Rethinking of the Welfare State". I: *The Political Interests of Women. Developing Theory and Research with a Feminist Face*, edited by Kathy Jones and Anna G. Jónasdóttir, London: Sage, 1988.

Siim, Birte: "Medborgerskab og politisk kultur" I: *Det kønnede samfund*, red. av Ann-Dorte Christensen, Anna-Birte Ravn, og Iris Rittenhofer, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, 1997.

Solheim, Erik: *Nærmere*. Oslo, Millenium 1999.

Stetson, Dorothy McBride and Mazur, Amy G.: *Comparative State Feminism*, London:Sage, 1995.

Styrkársdóttir, Audur: *From Feminism to Class Politics. Research Report*. Rapport nr. 6. Umeå University, Department of Political Science, Umeå, 1998.

Togeby, Lise: *Fra tilskuere til deltagere. Den politiske mobilisering af kvinder i Danmark i 1970'erne og 1980'erne*. Politica Århus 1994.

UNDP: *Human Development Report 1995*. Oxford University Press New York 1995.

Walby, Sylvia: *Theorizing Patriarchy*. Blackwell Oxford 1990.

PUBLIKATIONER I GEPS TEKSTSERIE:

1. John Andersen, Anette Borchorst, Ann-Dorte Christensen, Drude Dahlerup, Jørgen Elm Larsen og Birte Siim: *Project Outline. Gender, Democracy and Welfare States in Transition*, Aalborg Universitet, 1997.
2. Anette Borchorst: State of the Art Study of Research on Women in Political Decision-Making. Report on Denmark, Aalborg Universitet, 1997.
3. Birte Siim og Ann-Dorte Christensen: *Medborgerskab og politisk kultur*. Genoptryk af artikler fra Ann-Dorte Christensen m.fl. (red.) *Det kønnede samfund. Forståelser af køn og social forandring*, Aalborg Universitetsforlag, 1997. (Sælges kun internt på Aalborg Universitet).
4. Birte Siim: *Towards a Gender Sensitive Framework for Citizenship - Implications for Comparative Studies of Welfare States in Transition*, Aalborg Universitet, 1998. Preprint fra: Jet Bussemaker (ed.): *Citizenship and Transition of European Welfare States*, forthcoming, New York/London, Routledge.
5. Anette Borchorst, Ann-Dorte Christensen og Birte Siim: *Køn, demokrati og repræsentation - genoptryk af fire anmeldelser*, Aalborg Universitet, 1998.
6. Birte Siim: *Vocabularies of Citizenship and Gender: The Danish Case*, Aalborg University, 1998. Preprint fra: *Critical Social Policy. A Journal of Theory and Practice in Social Welfare*. Vol.18 (3), issue 56, 1998.
7. Ann-Dorte Christensen og Poul Knopp Damkjær: *Kvinder og politisk repræsentation i Danmark*. 1998
8. Hege Skjeie: *Claims to Authority*.
9. Jens Ulrich: *Det reflektive valgs eksistentielle fordring - en moderne læsning af Jean-Paul Sartre*.

2000:

- 1-2000 Drude Dahlerup: *The Women's Movement and Internationalization. Disempowerment or New Opportunities?*
- 2-2000 Pernille T. Andersen: *Identitet og arbejdsliv set i lyset af senmodernitet og fleksibel kapitalisme. En kritisk læsning af Richard Sennett*
- 3-2000 Bérengère Marques-Pereira: *Political Representation in Belgium. Women's Citizenship, Change and Continuation in Parliamentary Debates*.

4-2000 Anne Philips: *Democracy and the Representation of Differences and The Politics of Presence: Problems and Developments*

5-2000 John Andersen: *Options for Politics of Inclusion and Post-Industrial Solidarity*

1-2001 Beatrice Halsaa: *Uferdige eller likestilte demokratier?*
Historiografiske refleksjoner om nordisk statsvitenskapelig kvinneforskning

UDGIVELSER I GEPS RAPPORTSERIE:

1-2000 Anette Borchorst, Anne Maria Holli, Hege Skjeie og Christina Bergqvist: *State of the art Study of Research on Women in Political Decision Making, Reports on Denmark, Finland, Norway and Sweden.*

2-2000 Anette Borchorst og Christina Fiig: *Plads til forbedring, Dansk ligestillingspolitik 1975 til 2000*

3-2000 John Andersen in co-operation with Gestur Hovgaard Soeren H Jensen: *The Politics of Ambivalence and Gambling in Copenhagen*

GEP - THE RESEARCH PROGRAMME GENDER, EMPOWERMENT AND POLITICS

THE RESEARCH PROGRAMME GENDER, EMPOWERMENT AND POLITICS (GEP) deals with the changing political importance of gender in modern societies. During the last 30 years, women have moved from a position of political powerlessness to political presence and influence in the Danish democracy. Women's new role in politics has had deepgoing consequences - not only for women but also for men.

The aim of the programme is to analyse the interplay between gender relations and discourses of gender on the one hand and changes in the European welfare states and models of democracy on the other. The basic hypothesis is that politics is a determining factor for the construction of gender - and conversely that gender relations influence the political discourses and the political institutions. From this double assumption, new questions concerning the interconnection between civil, political, and social citizenship are analysed.

The programme emphasises two factors: First analysing processes and patterns behind the double tendencies toward empowerment and social exclusion of social groups in terms of gender and class. Secondly, the differentiation within the group of women and men analysing the interplay between gender and class. Maintaining the perspective of gender, these differentiations will make visible the differences of generations as well as the differences between the educated/employed and the marginalized groups.

Questions connected with public equality politics, the increasing representation of women, women's participation in the local political communities and the political elite, as well as strategies against marginalization and poverty will be discussed through projects and case studies.

The project is carried out by six scientists from four different institutions.

JOHN ANDERSEN
Department of Social Sciences
Building 23.1., PO 260
Roskilde University
DK-4000 Roskilde
Phone: +45 46 75 77 11
Fax: +45 46 75 66 18
E-mail: johna@ruc.dk

ANETTE BORCHORST
FREIA - Feminist Research Center
Aalborg University
Fibigerstraede 2
DK-9220 Aalborg Oest
Phone: +45 96 35 80 80
Fax: +45 98 32 98
E-mail: abo@i4.auc.dk

ANN-DORTE CHRISTENSEN
FREIA - Feminist Research Center
Aalborg University
Fibigerstraede 2
DK-9220 Aalborg Oest
Phone: +45 96 35 80 80
Fax: +45 98 15 32 98
E-mail: adc@i4.auc.dk

DRUDE DAHLERUP
Statsvetenskapliga Institutionen
Stockholm University
S-106 91 Stockholm
Sverige
Phone: +46 (0)8 16 49 65
Fax: +46 (0)8 15 25 29
E-mail: drude.dahlerup@statsvet.su.se

JØRGEN ELM LARSEN
Department of Sociology
Copenhagen University
Linnésgade 22
DK-1361 Copenhagen K
Phone: +45 35 32 32 80
Fax: +45 35 32 39 40
E-mail: Joergen.Elm.Larsen@
sociology.ku.dk

BIRTE SIIM (*COORDINATOR*)
FREIA - Feminist Research Center
Aalborg University
Fibigerstraede 2
DK-9220 Aalborg Oest
Phone: +45 96 35 80 80
Fax: +45 98 15 32 98
E-mail: siim@i4.auc.dk

PERNILLE T. ANDERSEN
(*PH.D.-STUDENT*)
Department of Sociology
Copenhagen University
Linnésgade 22
DK-1361 Copenhagen K
Phone: +45 35 32 39 45
Fax: +45 35 32 39 40
E-mail: Pernille. T. Andersen@
sociology.ku.dk

JENS ULRICH
(*PH.D.-STUDENT*)
Dept. of Development and Planning
Aalborg University
Fibigerstraede 2
DK-9220 Aalborg Oest
Phone: +45 96 35 80 80
Fax: +45 98 15 32 98
E-mail: ulrich@i4.auc.dk

GERDA THORSAGER
(*PH.D.-STUDENT*)
Department of Sociology
Copenhagen University
Linnésgade 22
DK-1361 Copenhagen K
Phone: +45 35 32 39 45
Fax: +45 35 32 39 40
E-mail: gerda.thorsager@
sociology.ku.dk